

Anna Królikowska
ORCID: 0000-0002-2818-1582
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Słownik biograficzny profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich — prolegomena projektu pedeutologicznej biografii zbiorowej

Biographical Dictionary of Professors of Jesuit
Teacher Training Seminaries: Prolegomena to the
Project of a Pedeutological Collective Biography

ABSTRACT

The biographical dictionary of professors of Jesuit teacher training seminaries presents detailed profiles of educators who worked in these institutions from the Renaissance through the Polish Baroque to the Enlightenment. The dictionary spotlights their scholarly pursuits, academic preparation, pedagogical experience, and literary achievements, particularly in poetics, rhetoric, and school theatre. Through this resource, readers can learn about the lives and careers of individual professors, and thus uncover details of their unique biographies.

In addition to individual life stories, the collected material facilitates the construction of a collective portrait of professors of Jesuit teacher

KEYWORDS

collective biography,
Jesuits, professors,
teacher training
seminaries,
biographical dictionary

SŁOWA KLUCZOWE

biografia zbiorowa,
jezuici, profesorowie,
seminaria
nauczycielskie, słownik
biograficzny

SPI Vol. 27, 2024/4
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2024.4.001
Nadesłano: 07.09.2023
Zaakceptowano: 06.11.2024

training seminaries. Each professor represents a distinct individual with personal characteristics while also belonging to a community shaped by shared teaching experiences and common traits. Understanding individual trajectories, therefore, sheds light on the broader characteristics of the group as a whole. The objective of this research is to identify the shared and defining features of this collective, placing them within a wider educational context.

This investigation into the collective identity of Jesuit seminary professors is part of the tradition of biographical research, which culminates in a collective biography. Such a biography synthesizes the unique image of a person with the defining attributes of the community and broader society of the historical period they represent. The article outlines the basic components of this collective biography project.

ABSTRAKT

Słownik biograficzny profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich prezentuje sylwetki profesorów pracujących w seminariach od czasów odrodzenia, poprzez polski barok do oświecenia – ich zainteresowania, przygotowanie naukowe, pracę i doświadczenie pedagogiczne, twórczość literacką, szczególnie w zakresie poetyki i retoryki, ale też na polu teatru szkolnego. Użytkownik tego słownika może poznać jednostkowe losy, kariery poszczególnych profesorów, a zatem biografie indywidualne.

Materiał zgromadzony w słowniku otwiera również możliwość stworzenia portretu zbiorowego społeczności profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich. Każdy członek tej społeczności jest osobą posiadającą własne, indywidualne cechy, stanowi jednocześnie część zbiorowości ludzi, którzy ze względu na podobne doświadczenia dydaktyczne mają wiele cech wspólnych. Poznanie jednostkowych losów (słownik) pozwala zatem na poznanie cech właściwych dla całej grupy. W tym kontekście celem badań jest próba uchwycenia wspólnych i charakterystycznych cech zbiorowości profesorów seminariów nauczycielskich. Pozwoli to następnie na ukazanie jej w szerszym kontekście edukacyjnym.

Badania nad portretem zbiorowym profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich wpisują się w nurt badań biograficznych, w wyniku których powstaje biografia zbiorowa, obejmująca zarazem indywidualny obraz człowieka, jak i odzwierciedlone w nim podstawowe cechy danej społeczności i społeczeństwa danego okresu historycznego. Artykuł przedstawia podstawowe elementy składowe projektu zbiorowej biografii.

Kształcenie nauczycieli

Otwarcie pierwszego jezuickiego kolegium w Braniewie (1565) dało początek intensywnie rozwijającej się sieci szkół średnich, która w szczytowym momencie rozwoju (przed kasatą zakonu) liczyła 66 szkół rozsianych mniej więcej równomiernie w czterech prowincjach zakonnych. Na przestrzeni ponad dwustu lat działalności zakonu w Polsce większość instytucji edukacyjnych znajdowała się w rękach jezuitów. Tym samym szkolnictwo jezuickie posiadało dominującą pozycję w edukacyjnej tkance Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Tak rozwinięta sieć szkół wymagała dobrze przygotowanych nauczycieli.

Aby uchwycić specyfikę zbiorowości nauczycielskiej jezuickiej sieci szkolnictwa od XVI do XVIII wieku, istotne jest poznanie procesu kształcenia nauczycieli i instytucji do tego powołanej. Od początku działalności jezuitów na polu oświaty istniało wśród nich przekonanie, że w edukacji wszystko zależy od nauczycieli, dlatego położono nacisk na dobre ich przygotowanie zarówno merytoryczne, jak i dydaktyczne. Już w 1565 roku podczas II Kongregacji Generalnej zakonu – a wydarzenie to praktycznie zbiegło się w czasie z rozpoczęciem działalności pierwszego kolegium jezuickiego na terenie Rzeczypospolitej – powołano do życia instytucję seminarium nauczycielskiego (*Seminarium Nostrorum* albo *Rhetorica Nostrorum*). Każda jezuicka prowincja miała zorganizować seminarium, którego zadaniem było przygotowanie kadry profesorów dla szkół średnich i wyższych (*Institutum Societatis Iesu* 1893: 196, 531). Chodziło o to, aby w szkołach jezuickich pracowali wszechstronnie wykształceni nauczyciele. A więc w okresie, kiedy nie istniał jeszcze stan nauczycielski jako taki, nie było też w związku z tym instytucjonalnego kształcenia nauczycielskiego, jezuiti organizowali już systematyczne kształcenie nauczycieli dla swoich szkół.

W XVI wieku zorganizowano w polskiej prowincji trzy seminaria nauczycielskie. Pierwsze powstało w 1572 roku w Pułtuskach pod kierownictwem Benedykta Herbesta. Drugie seminarium nauczycielskie otwarto w Poznaniu w 1575 roku. Czas jego rozkwitu przypada na początek lat osiemdziesiątych XVI wieku. Funkcjonowało ono przez dziesięć lat – do 1585 roku, kiedy to w Poznaniu otwarto kurs filozofii. Seminarium poznańskie nie posiadało własnych profesorów. Przyszłych nauczycieli kształcili magistrzy uczący eksternów. Trzecie

jezuickie seminarium nauczycielskie zorganizowano w Jarosławiu w 1591 roku, a pierwszymi jego profesorami byli wybitni humaniści: Jan Laus, Jan Aland i Wawrzyniec Bojer (Królikowska 2019: 250–251). W XVII i XVIII wieku zakładano kolejne seminaria w nowych lokalizacjach, zatrudniając w nich wybitnych profesorów.

Słownik biograficzny

Słownik biograficzny profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich prezentuje sylwetki profesorów pracujących w seminariach od czasów odrodzenia, poprzez polski barok do oświecenia. Hasła zawierają – oprócz podstawowych informacji biograficznych (data urodzenia i śmierci, ścieżka edukacyjną) – zainteresowania profesorów, ich przygotowanie naukowe, pracę i doświadczenie pedagogiczne, twórczość literacką, szczególnie w zakresie poetyki i retoryki, ale też na polu teatru szkolnego. Użytkownik tego słownika może poznać jednostkowe losy, kariery poszczególnych profesorów, a zatem biografie indywidualne.

Badania biograficzne mają istotne znaczenie. Umożliwiają bowiem, jak pisze Władysław Szulakiewicz,

[...] poznanie dróg dochodzenia do osiągnięć w różnych dziedzinach życia, przyczyn sukcesów i porażek życiowych. Publikacje biograficzne ukazują wpływ na jednostkę niepowtarzalnego klimatu intelektualnego, politycznego i społecznego. Są źródłem informacji na temat powstawania i upowszechniania określonych idei pedagogicznych, koncepcji oświatowych czy kierunków badawczych (Szulakiewicz 2004: 13).

Rozwój badań biograficznych wiąże się z docenieniem roli jednostki w historii (Szulakiewicz 2013: 256). Przekonująco uzasadnia to twierdzenie Herbert Luthy:

Ponieważ historia ekonomiczna i społeczna, równie dobrze jak polityczna nie są anonimowe, musimy pamiętać, że ponad zdarzeniami, cyframi i wykresami są ludzie, którzy działają lub ulegają oddziaływaniu innych, bez których nie byłoby postępu historii. Wiedzieć o tym, kim byli ci ludzie, o których się mówi, jest nawet ważniejsze niż wiedzieć, co oni zrobili, ten postulat staje się wręcz obowiązujący podczas pracy historyka, lecz na każdym kroku napotyka on na trudności (Luthy, za: Zajewski 2000: 13–14).

Najpopularniejszą bodaj formą publikacji badań biograficznych są słowniki biograficzne. Zdaniem Emanuela Rostworowskiego, znakomitego wieloletniego redaktora *Polskiego Słownika Biograficznego*, „słowniki biograficzne można wykorzystywać w badaniach i nauce na dwa sposoby. Po pierwsze, traktując je jako «zbiór informacji, pozwalających sprawdzić i poszerzyć wiedzę użytkownika o interesującej go danej postaci», po drugie, jako «zbiór informacji o charakterze masowym i nadających się do socjologiczno-kwantytatywnego opracowania»” (Rostworowski 1973: 356).

Materiał zgromadzony w słowniku profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich otwiera możliwość wykorzystania go na dwa przywołane sposoby. Oprócz możliwości uzyskania wiedzy o danej postaci, daje możliwość stworzenia portretu zbiorowego społeczności profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich. Każdy członek tej społeczności jest osobą posiadającą własne, indywidualne cechy, stanowi jednocześnie część zbiorowości ludzi, którzy ze względu na pełnioną rolę zawodową i wynikające z niej podobne doświadczenia dydaktyczne mają wiele cech wspólnych. Poznanie jednostkowych losów (słownik) pozwala zatem na poznanie cech właściwych dla całej grupy. Tego rodzaju podejście badawcze otwiera możliwość opracowania zbiorowego portretu danego środowiska. Mówimy tu zatem o tzw. biografii zbiorowej (Marmon, Ryś 1997: 187–192).

Analizując piśmiennictwo z zakresu biografistyki pedagogicznej czy edukacyjnej, można odnotować większe zainteresowanie biografiami indywidualnymi, natomiast biografie grupowe są o wiele rzadsze. Tymczasem one wyrażają

[...] oprócz indywidualnego portretu jednostki [...] zbiorowy wizerunek grupy, do której owa jednostka należała. Mamy wówczas do czynienia z tak zwaną biografią zbiorową, obejmującą zarazem indywidualny obraz człowieka, jak i odzwierciedlone w nim podstawowe cechy społeczności i społeczeństwa danego okresu historycznego (Majorek 1996: 12–13).

W literaturze naukowej z zakresu biografistyki na określenie badania zbiorowości używa się metafory „portretu zbiorowego”. Tę „metaforę «portretu zbiorowego» nauka historyczna przejęła ze źródeł narracyjnych, zwłaszcza z niektórych pamiętników i utworów literackich” (Szwarc 2014: 576). Jak zauważa Andrzej Szwarc, istota portretu zbiorowego polega na odnalezieniu cech wspólnych lub różnicujących daną zbiorowość, a „w razie możliwości [badacze] ukazują

i poddają analizie te spośród nich, które są policzalne i dadzą się przedstawić przy zastosowaniu metod statystycznych” (Szwarc 2014: 580). Zazwyczaj w takich badaniach uwzględnia się wiek, pochodzenie społeczne i terytorialne, stan rodziny, narodowość, wyznanie, wykształcenie, wykonywany zawód, a nawet zarobki i stan majątkowy. Zdaniem Szwarca specyfika danej grupy oraz pomysłowość badacza mogą poszerzyć ten katalog. W konstruowaniu portretu zbiorowego chodzi przede wszystkim o to, by wyodrębnić daną grupę na podstawie przynajmniej jednej cechy, a potem „szuka się [...] innych elementów grupowej *differentia specifica*” (Szwarc 2014: 581).

W tworzeniu portretu zbiorowego profesorów seminariów nauczycielskich ważne jest uchwycenie wspólnych i charakterystycznych cech tej zbiorowości. Należy zatem stworzyć pełną (w miarę możliwości) charakterystykę badanej zbiorowości. Choć bowiem każdy jej członek jest osobą posiadającą własne, indywidualne cechy, to jednocześnie stanowi część zbiorowości ludzi, którzy ze względu na podobne doświadczenia zawodowe mają wiele cech wspólnych. Istotne jest więc poznanie jednostkowych losów, które pozwolą na poznanie cech właściwych dla całej grupy – portretowanej społeczności nauczycielskiej.

Źródła

Przy tworzeniu portretu zbiorowego konieczne jest uwzględnienie wszelkiego typu dostępnych źródeł archiwalnych, zarówno rękopiśmiennych, jak i drukowanych, a wśród nich źródeł dokumentacyjnych, narracyjnych i epistolarnych (Meissner 2003: 44). Wiele rodzajów tych źródeł zostało wykorzystane do tworzenia słownika. Podstawowym źródłem były zachowane katalogi osobowe jezuitów, jakie sporządzano każdego roku, zwykle po wakacjach, a więc na początku roku szkolnego, a pochodzące z Archivum Romanum Societatis Iesu, ale też z archiwów i bibliotek krajowych. Na 392 katalogi, jakie zostały sporządzone, około 20 nie zachowało się do naszych czasów. W niektórych przypadkach można je zastąpić innymi źródłami, głównie tzw. katalogami trzyletnimi. Bardzo ważnym źródłem jest *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu* (w tłumaczeniu na j. polski) z 1599 roku – najistotniejszy dokument wyznaczający reguły i normy działania dla poszczególnych osób odpowiedzialnych za proces kształcenia i wychowania w szkołach jezuickich.

Ramy terytorialne

Kiedy próbuje się stworzyć portret zbiorowy jakiejś społeczności, np. uczniów danej szkoły, stosunkowo łatwo jest nakreślić ramy terytorialne funkcjonowania tej zbiorowości, a co za tym idzie – uchwycić szerszy kontekst społeczny działalności tej zbiorowości (Topij-Stempińska 2019: 19). W przypadku profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich jest to trudne ze względu na fakt, że seminaria nie posiadały stałych siedzib, często zmieniały swoje miejsca. Ich lokalizacja uzależniona była od warunków materialnych, a także historycznych. Mieścili się w kolegiach, które pod względem lokalowym oraz możliwości wyżywienia mogły przyjąć kilkunastu lub kilkudziesięciu kleryków. Częste wojny, pożary czy zarazy zmuszały do opuszczania jednych placówek i przenoszenia się do innych. Przeprowadzano wówczas seminarium z całym dobytkiem, zasobami bibliotecznymi z jednego miejsca w inne. Dopiero w drugiej połowie XVIII wieku, zwłaszcza po podziale administracyjnym zakonu na cztery prowincje (1757), sytuacja związana z lokalizacją seminariów ustabilizowała się. Każda prowincja posiadała jedno seminarium w stałej lokalizacji aż do kasaty zakonu w 1773 roku: prowincja małopolska w Ostrogu, prowincja wielkopolska w Krakowie, prowincja litewska w Wilnie, a prowincja mazowiecka w Słucku oraz przez trzy lata w Połocku. Pomimo tej zmienności lokalizacji przyjmuje się seminarium jako miejsce pracy wyróżniające daną grupę jezuitów.

Cechy zbiorowości profesorów

Spółeczność licząca w sumie w okresie od XVI do XVIII wieku 125 profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich posiada wiele cech wspólnych, jak chociażby pochodzenie, wykształcenie czy doświadczenie dydaktyczne i nierzadko także naukowe.

Kryteria doboru do roli profesora seminarium

Wszyscy profesorowie seminariów byli jezuitami. Rola profesora seminarium była przydzielana zasadniczo na krótki okres czasu (1–3 lat), po którym byli delegowani do innych zadań. 19 profesorów

pracowało od 4 do 6 lat, natomiast 12 profesorów pełniło swoją funkcję od 7 do 10 lat. Do wyjątków należały sytuacje, kiedy profesorowie pełnili swoje obowiązki przez kilkanaście lat, jak Walenty z Kolna (Colnensis) – 19 lat czy Andrzej Kanon – 11 lat. Nieco ponad jedna czwarta profesorów seminariów nauczycielskich pracowała w tej roli więcej niż 3 lata.

Funkcję profesora seminarium nauczycielskiego powierzano przede wszystkim starszym i doświadczonym w nauczaniu i wychowywaniu jezuitom. Przy mianowaniu profesorów seminariów kierowano się dwiema podstawowymi zasadami: po pierwsze, nauczyciel musiał posiadać wybitne zdolności oraz dobre przygotowanie z zakresu poetyki i retoryki, a po drugie – powinien być bardzo dobrze przygotowany dydaktycznie (Królikowska 2017: 15). Większość z nich (ok. 75%) wstępowała do zakonu po ukończeniu jezuickich szkół średnich i dalsze wykształcenie zdobywała w zakonie. W seminariach wykładali również profesorowie, którzy jeszcze przed wstąpieniem do zakonu zdobyli wykształcenie wyższe w Akademii Krakowskiej, Akademii Wileńskiej bądź też w wielkich ośrodkach naukowych na Zachodzie: w Wiedniu, Lyonie, Strasburgu, Wittenberdze, Paryżu, Lowanium czy Bolonii, jak na przykład Jan Aland, Justus Rabb, Jan Laus, Benedykt Herbest czy Wawrzyniec Bojer. Niektórzy z nich już przed wstąpieniem do zakonu zdobyli doświadczenie w kierowaniu szkołami, jak Aland czy Herbest.

Niezwykłe rzadko kierowano do seminarium młodych księży (jeszcze rzadziej kleryków) z niewielkim doświadczeniem pedagogicznym. Jeśli tak się zdarzało, to musiały to być osoby o wyjątkowych zdolnościach (Królikowska 2017: 15).

Niestety nie zachowały się dane dotyczące szczegółowych programów nauczania w seminariach. Wiadomo jedynie, że była w nich gruntownie powtarzana poetyka i retoryka. Jedyne dane szczegółowe dotyczą Benedykta Herbesta, założyciela pierwszego seminarium w Pułtusk. Herbest kładł w Pułtusk w latach 1572–1574 nacisk na ćwiczenia praktyczne w układaniu wierszy, gdyż te pomagały do lepszego zrozumienia i opanowania zasad stylu oraz zewnętrznej formy utworów, w tym również dramatów i dialogów (Okoń 1968: 46–47).

Profesorowie seminariów byli nie tylko starszymi i doświadczonymi w nauczaniu i wychowywaniu wykładowcami, ale również naukowcami. Z wyjątkiem kilku młodych profesorów niemal

wszyscy posiadali w swym dorobku publikacje panegiryczne (często anonimowe), pozostawili również wiele cennych wydawnictw i rękopisów teoretycznych z zakresu poetyki i retoryki, ale też z obszaru dramatu szkolnego, kaznodziejstwa, historii i ascezy.

Profesorowie seminariów, oprócz przygotowywania młodych kleryków do nauczania w szkołach średnich, mieli w kolegiach dodatkowe zajęcia związane z pracą wychowawczą czy duszpasterską w szkołach. Pełnili niekiedy obowiązki prefektów szkół, a więc nadzorowali nauczanie wszystkich uczniów, opiekowali się teatrem szkolnym czy organizacjami sodalicyjnymi, a tym samym wprowadzali swoich alumnów do poznania wszystkich aspektów działalności szkoły i do współpracy w ich realizacji (Królikowska 2017: 16).

Pochodzenie społeczne i struktura narodowościowa profesorów

Dokładne ustalenie na podstawie dostępnych źródeł pochodzenia społecznego profesorów jezuickich seminariów nauczycielskich nie zawsze było możliwe. Pochodzenie szlacheckie udało się bezspornie ustalić w przypadku 76 profesorów (61,3%), 7 profesorów (5,6%) wywodziło się z warstwy mieszczańskiej. W odniesieniu do pozostałych 41 profesorów (33,1%) nie udało się ustalić ich pochodzenia. Można jednak założyć, że wśród nauczycieli, jak i studentów dominowali przedstawiciele wyższych warstw społecznych

Zasadniczo wykładowcami w seminariach byli rodzimi jezuici. Twórcą i pierwszym nauczycielem jezuickiego seminarium nauczycielskiego w Polsce był Benedykt Herbest, postać niezwykle zasłużona dla szkolnictwa polskiego doby odrodzenia. Jako absolwent Wydziału Artium Akademii Krakowskiej rozpoczął pracę w szkołach parafialnych. W latach 1550–1553 był rektorem szkoły miejskiej we Lwowie, a następnie (1553–1559) szkoły parafialnej przy kościele Mariackim w Krakowie. W 1560 roku przejął rektorat szkoły prymasowskiej w Skierniewicach, gdzie dla swych uczniów opracował podręcznik arytmetyki. Przez kilka lat (1561–1563) prowadził wykłady w Akademii Krakowskiej. Pisał w tym czasie o Cyceronie i wdał się w długi spór z Jakubem Górskim w sprawie definicji okresu retorycznego, który – jak się wydaje – zniechęcił go do Akademii Krakowskiej, ponieważ już w 1563 roku przeniósł się do Poznania, gdzie pełnił urząd rektora Akademii Lubrańskiego. W 1569 roku zgłosił

się do jezuitów w Braniewie, a w roku 1571 wstąpił do zakonu. Jego wybitne zdolności pedagogiczne i długoletnie doświadczenie w kierowaniu szkołami sprawiły, że prowincjał Franciszek Sunyer powierzył mu kierownictwo pierwszego w Polsce seminarium dla nauczycieli szkół jezuickich w Pułtusk. Herbst miał w konsekwencji znaczny wpływ na humanistyczne kształcenie kleryków jezuickich. Wykłady dla seminarzystów rozpoczął w 1572 roku i uczył retoryki w tym seminarium do 1574 roku (Królikowska 2018: 185–187).

Zdarzały się jednak wyjątki, że rolę profesora seminarium powierzano obcokrajowcom. W historii jezuickich seminariów nauczycielskich, a zwłaszcza w momentach dla nich kryzysowych, były podejmowane próby sprowadzania z zagranicy nauczycieli na stanowisko profesora. Zwykle nie przynosiły one jednak spodziewanych rezultatów. Gdy w Prowincji Polskiej znakomity humanista Grzegorz Knap-ski, autor słynnego *Thesaurusa*, z powodu złego stanu zdrowia musiał ostatecznie w 1612 roku zrezygnować z pracy w szkole, w następnym roku sprowadzono z Belgii do lubelskiego seminarium Mikołaja Susiusa i Jakuba Rugieriusa. Metoda nauczania Belgów nie spodobała się jednak jezuitom polskim. Poczuli się przy tym urażeni w swej dumie narodowej, jakoby nie mieli swoich „poetów i mówców”. Belgowie opuścili Polskę w 1616 roku. Ich miejsce zajęli jezuici z Austrii, Czech i Węgier, którzy po defenestracji w Pradze (1618) schronili się w Polsce. Po ich odejściu studia nauczycielskie znowu podupadły. Ich odrodzenie nastąpiło w 1644 roku, kiedy to kierownictwo seminarium nauczycielskiego z siedzibą w Krakowie objął Andrzej Kanon. Należał on do najbardziej cenionych poetów łacińskiej poezji w ówczesnej Polsce. Co prawda do jego poezji wkradła się siedemnastowieczna maniera mitologizowania. Gdyby pominąć ten fakt, można by uznać, że poezja Kanona posiadała wszystkie cechy doskonałej poezji łacińskiej Macieja Kazimierza Sarbiewskiego. Utwory Kanona wzorowane na Horacym i Wergiliuszu weszły do kanonu (*nomen omen*) lektur szkolnych w kolegiach i seminariach jezuickich. Sława Kanona jako poety i znakomitego profesora sprawiała, że do Sandomierza przyjeżdżali uczniowie nie tylko z kolegów jezuickich, lecz także z Akademii Krakowskiej (Królikowska 2017: 70–73).

Inna sytuacja panowała w Prowincji Litewskiej, która posiadała Akademię Wileńską i nadawała stopnie naukowe. Do połowy XVII wieku prowincja ta górowała intelektualnie nad Prowincją Polską.

Po Wawrzyńcu Bojerze, który prowadził seminarium w Dorpacie w latach 1595–1596 i 1598–1601, decydującą rolę odgrywał Walenty z Kolna (zm. 1634), doskonały pedagog i znawca greki, profesor w Połocku (1613–1614), Rydze (1614–1617) i ponownie w Połocku (1617–1633), a po nim również Maciej Sarbiewski. Zwłaszcza ten profesor zasługuje na szczególną uwagę i docenienie. Maciej Sarbiewski był najwybitniejszym łacińskim poetą XVII wieku, cenionym teoretykiem poezji, lirykiem baroku. Jego sława rozchodziła się po całej Europie. Dzięki perfekcyjnej znajomości łaciny już za życia osiągnął ogromny rozgłos w Europie i rozślał kulturę polską na niespotykaną później skalę. Mówiono o nim *Horatio par*, czyli równy Horacemu, największemu poecie starożytności. Niektórzy ówczesni uważali, że Sarbiewski nie tylko dorównuje Horacemu, lecz niekiedy go przewyższa. Pisane w języku Rzymian utwory „chrześcijańskiego Horacjusza” (*Horatius christianus*) czy „sarmackiego Horacjusza” (*Horatius sarmaticus*), jak go nazywano, były czytane na największych uniwersytetach europejskich, nawet w Oxfordzie (Kaczorowska 2005: 5). Zarówno Kanon, jak i Sarbiewski wykształcili znaczną liczbę wybitnych humanistów.

Swego rodzaju reguły scalające społeczność profesorów seminariów nauczycielskich zostały zawarte w *Ratio studiorum* (*Ratio...* 2000). Ta ustawa szkolna opublikowana w ostatecznym kształcie w 1599 roku, określająca treści, metody, a także rolę poszczególnych aktorów procesu edukacyjnego, sprawiała, że dotychczasowy kontekst, w jakim ten proces się odbywał, nie miał już odtąd aż takiego znaczenia. Profesorowie mogli swobodnie się przemieszczać, mogli być posłani przez swoich przełożonych do dowolnego kolegium na terenie Rzeczypospolitej i tam przygotowywać przyszłych nauczycieli do pracy w sieci jezuickich szkół.

Zarysowane powyżej elementy biografii zbiorowej stanowią zaledwie wstęp do pogłębionych badań nad społecznością profesorów seminariów nauczycielskich. Dalszych prac wymaga na przykład zbadanie, jaki wpływ mieli poszczególni profesorowie na style obowiązujące w poetyce i retoryce, na zmieniające się w tym zakresie trendy. Wiadomo bowiem, że podlegały one różnym manierom,

a nawet ulegały degradacji, nad czym ubolewano wewnątrz zakonu. Na przestrzeni ponad 200 lat działalności edukacyjnej jezuitów można odnotować ogromne sukcesy, ale też widoczne były, zwłaszcza w II połowie XVII wieku, oznaki kryzysu jezuickiego szkolnictwa. W zakonie istniały różne zapatrywania na źródła tego kryzysu i sposoby wychodzenia z niego. Niektórzy nauczyciele byli nastawieni na zachowanie istniejącego *status quo*, ale też z niemałym powodzeniem funkcjonowało całkiem spore grono reformatorów. Ciekawe byłoby zidentyfikowanie, w jakich „obozach” lokowali się profesorowie seminariów nauczycielskich. To oni bowiem mieli realny wpływ na kształtowanie młodego pokolenia nauczycieli. Uzyskanie odpowiedzi na te i inne pytania wymaga pogłębionych analiz, które wykraczają poza ramy niniejszego opracowania.

Bibliografia

Źródła

- Ratio atque institutio studiorum SJ*, czyli *Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego* (1599). (2000). Wstęp i opracowanie K. Bartnicka, T. Bieńkowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Ateneum.
- Institutum Societatis Iesu*, t. 2: *Examen et constitutiones, decreta congregationum generalium, formulae congregationum*, Ex Typographia a SS. Conceptione, Florentiae 1893.
- Królikowska A. (2017). *Profesorowie jezuickich seminariów nauczycielskich od XVI do XVIII wieku. Słownik biograficzny*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM.

Opracowania

- Kaczorowska T. (2005). *Maciej Kazimierz Sarbiewski SJ na Mazowszu*, Ciechanów: Związek Literatów Polskich Oddział w Ciechanowie.
- Królikowska A. (2018). *Benedykt Herbest (1531–1598) i Grzegorz Knapski (1564–1639) – zasłużeni dla kultury i edukacji nauczyciele jezuickich seminariów nauczycielskich*, „Paedagogia Christiana”, nr 1(41), s. 183–199.
- Królikowska A. (2019). *Kształcenie nauczycieli dla jezuickich szkół średnich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Majorek C. (1996), *Biografia edukacyjna*, [w:] K. Puchowski, J. Żerko (red.), *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych. Księga ofiarowana profesorowi Lechowi Mokrzyckiemu z okazji Jego Jubileuszu*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 178–187.

- Marmon W., Ryś J. (1997). *Środowisko edukacyjne w świetle badań biograficznych*, [w:] C. Majorek, J. Potoczny, K. Sowa (red.), *Biografie pedagogiczne. Szkice do portretu galicyjskiej pedagogii* (Galicja i jej dziedzictwo, t. 9), Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 187–192.
- Meissner A. (2023). *Źródła drukowane do dziejów oświaty*, [w:] W. Szulakiewicz (red.), *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, Toruń: Wydawnictwo UMK, s. 43–76.
- Okoń J. (1968). *Poetyka Sarbiewskiego i niektóre problemy baroku w dramacie szkolnym jezuitów w Polsce w XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historycznoliterackie”, nr 168, z. 14, s. 41–65.
- Rostworowski E. (1973). *Biografia, biogram, historia grup i pokolenia*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 2, s. 352–359.
- Szulakiewicz W. (2004). *Biografistyka i jej miejsce w historiografii edukacyjnej po II wojnie światowej*, „Biuletyn Historii Wychowania”, nr 19/20, s. 5–14.
- Szulakiewicz W. (2013). *Andragogiki portret zbiorowy w kontekście dyskusji o sensie badań biograficznych*, „Rocznik Andragogiczny”, t. 20, s. 255–265.
- Szwarc A. (2014). *Portrety zbiorowe dziewiętnastowiecznych Polaków w nowszej historiografii. Uwagi dyskusyjne*, [w:] S. Kozak, D. Opaliński, J. Polaczek (red.), *Człowiek – Społeczeństwo – Źródło. Studia dedykowane profesor Jadwidze Hoff*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 576–586.
- Topij-Stempińska B. (2019). *Uczniowie jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w XIX wieku. Portret zbiorowy*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Zajewski W. (2000). *Biografistyka jako gatunek twórczości historiograficznej*, „Czaszy Nowożytny”, t. 8(9), s. 7–18.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. Anna Królikowska prof. UIK
 Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
 Instytut Nauk o Wychowaniu
 e-mail: anna.krolikowska@ignatianum.edu.pl